

אוריית ששון יהודי חלב בקובה (Kobe), יפן

אוריית ששון, עורכת-דין וציירת, מתעניינת בחרבות עמים, מה שהוביל אותה ללימודי שפות, לימודים באיטליה, טיולים מחקריים ולימודי ארכיטקטורה בסנטוויץ. התעניינותה ביהדות חלב נובעת, בין השאר, בשל היותה בת לאב יוצא הקהילה.

סקירתה אודות יהודי חלב ביפן נעשתה במסגרת מפעל המלטת לסטודנטים של המרכז למורשת ארץ.

English version: page 56

מבוא

בזרתו האדיבה של מר **עזרא קצין** מ"מרכז מורשת ארץ", שהפנה אותי אל ד"ר קומיקו יאאימה מיפן, הצלחתי לאתר, לשמחתי, חלק מבני הקהילה החלבית שהתגוררו בעבר בקובה שביפן: ג'ז (יוסף) **ג'מאל**, מירושלים, **דוד משה**, ראש ארגון: "ידידי אוהל שלמה" בארה"ב, **ואבנר ששון**, גם הוא מירושלים. משפחותיהם של אלה נמנו על המייסדים של הקהילה החלבית בקובה.

הסיפורים והעדויות, התגלתה לעיניי קהילה חמה ומאוחדת, והדבר מתיישב עם חוויותי וזכרונותי ממשפחתי של אבי, יוצאת חלב. גיליתי קהילה שחפצה לשמור על תרבותה בכל מקום בו היא נמצאת, ונראה שהיא מותירה במקום את רשמייה על אף היעלמותה כיום כמעט מהעיר קובה. העדות הכוללת ביותר לכך היא שמירתו של בית הכנסת "אוהל שלמה" כמעוז יהדות עיקרי במחוז קנסאי.

כבת לאב יוצא העיר הסורית המיוחדת **חלב**, התעניינתי בגורלם של בני עדתי במקום שנראה זר, שונה ואף מסתורי. בנוסף, כתב למשפחת **ששון** הייתה מטרתי להתחקות אחר מסעו של רחמו **ששון**, שנחשב לדמות הבלוטת ביותר בקהילה החלבית בעיר קובה (בסופו של דבר לא הצלחתי למצוא את קירבתנו המשפחתית). משפע

יהודי חלב והתמקדותם בקובה

הקהילה היהודית בקובה נוסדה כבר ב-1905 על-ידי קבוצת חיילים מצבא רוסיה, שהשתתפו במלחמת יפן-רוסיה. אך עיקר פעילותה כקהילה מרכזית ליהודים החל בשנות ה-30 של המאה ה-20.

באותו זמן חיו בה בעיקר יהודים מרוסיה, גרמניה והמזרח-התיכון. הקהילה הורכבה מרוב ספרדי,

יתרונות אלה משכו אליה תושבים זרים במשך השנים, וביניהם גם היהודים מחלב.

יחד עם זאת נאלצו ההגרים לקובה לשאת בחסרונות העיר: מפאת מיקומה של קובה באי ההררי והגעשי, חונשו (הגדול באיי יפן), רעידות אדמה פוקדות אותה תכופות. רעידת-האדמה המשמעותית ביותר, מבחינתנו, ארעה ב-1995, ותוצאותיה יסופרו בהמשך.

קובה- מיזע כללי

השם "קובה" ("Kobe") משמעותו ביפנית: "ידלתו של האל". ואכן, ניתן לראות בקובה שער, שדרכו מתנקזים אל יפן לאומים שונים ממקומות רבים: קובה היא אחת מערי הנמל המרכזיות של יפן, ואחת הראשונות שנפתחו לסחר עם המערב ב-1868. זוהי עיר מסחר ותעשייה, המשמשת גם כמרכז העולמי למסחר בפנינים.

וממיעוט אשכנזי (שהחל לגדול במלחמת העולם השנייה אך בסופה עזב לטוקיו). יהודי המזרח התיכון הגיעו בעיקר מעיראק ומחלב שבסוריה.

אשר לבחירתם של יהודי חלב דווקא ביפן הרחוקה והזרה, מספר ג'ו ג'מאל כי: "החלבים הם סוחרים, כל מקום שניתן לעשות בו עסקים- הם יבואו אליו !". לפי דבריו, קובה והאזור הסובב אותה התאימו בעיקר לעסקי בדים וטקסטיל.זו גם היתה פעילותו העסקית של ג'ו ג'מאל, כאשר הגיע לעיר ב-1973 בעקבות דודו.

המשפחה היהודית החלבית הכוללת בקובה, הייתה **משפחת ששון** (Sassoon), שכונתה אז ה"ירוטסילדים של המזרח". **רחמו ששון**, יליד 1912, היגר בשנות ה-30 מחלב ליפן.זמן קצר לאחר הגיעם לעיר קובה, החלו רחמו ובני משפחתו לעבוד ביצוא וביבוא. מאוחר יותר רכש רחמו אדמות לקהילה וחלקה לעסקיו. המחסן שהוקם על החלקה הזאת שימש לפעילות חברתית כמועדון קלפים ואחר-כך לעבודת-קודש, כבית-כנסת צנוע על שם אביו של רחמו, שלמה. שם, כפי שמשפר ג'ו ג'מאל, נהגו בני הקהילה להתפלל מבלי שיהיה להם רב מלווה.

האופי הארגוני של הקהילה

קהילה היהודית התארגנה סביב עקרונות "חוקתיים" עם תקנון

מסודר וועדה המורכבת מנשיא, סגן נשיא, גזבר, מזכירות, ויושב-ראש.

האופי החברתי של הקהילה

מלבד התכנסות יהודי הקהילה יחד בזמן התפילות, פעילותם החברתית התנהלה גם ב"מועדון קובה". המועדון הוקם כאטרקציה עבור התושבים הזרים באזור, בהכילו, בין השאר, בריכה, מקום לצפייה בטריטס וחדרים למשחקי חברה שונים.

ג'ו ג'מאל מספר על קהילת קובה כקהילה סגורה, בעיקר כל זמן שהייתה קטנה וכל אחד הכיר בה את השני. כך היה בתחילת שנות פעילותה, כשיצאי חלב ועיראק היו בה רוב. בני הקהילה שימשו כמשפחה זה לזה.דוגמא לכך מביא **דוד משה**, אשר מספר שהנשים היו עוזרות זו לזו בעת הלידות.הנה, לדוגמא, **לוסי שויקה** שהתה בבית עם אמו בעת לידתה.

יהודי קובה שהגיעו מהמזרח התיכון שימרו את תרבותם באופנים שונים.חברי הקהילות דיברו בתוך קהילתם בערבית, בניב האופייני של אותה קהילה, בעוד שהשפה הערבית הספרותית שימשה כשפה משותפת בין הקהילות השונות.מאידך, גם כאן,כפי שקרה באתרים רבים בעולם, שלטו המנהגים של יהודי חלב בתפילות ובאירועים הדתיים-בית-הכנסת התנהל על פי הנעימות, הפיזטים והטעמים של יהודי חלב. גם יוצאי הארצות האחרות שהשתקעו בקובה למדו את סגנון התפילה החלבי. **דוד משה**, שהוזכר לעיל,זכר:

"את תפילת השחרית היה פותח **אלברט חאמווי** שאביו שימש רב חשוב בחלב.אחי ואני סייענו לו במזמורים. אחריו המשיך חאמווי בתפילה,עד המוסף, שאז עבר שרביט החזנות לאבי, ויקטור. כאן, למשל, באה לביטוי עוצמתה הרוחנית של קהילת יהודי חלב, שהצטיינה בזימרה, בשירת בקשות מיוחדת ובפזמונים המתאימים לארועים השונים."

קהילת יהודי קובה שמרה על צביון אורתודוקסי-מסורתי, וזאת להבדיל מתקהילה היהודית בטוקיו, שבה נקלטו גם זרמים רפורמיים ואחרים. את התגים היו חוגגים יחד בבית-הכנסת, כולל את יום העצמאות של מדינת ישראל.

היהודים והשלטון היפני

קהילה הלכה וגדלה. יהודים שבאו לקנות טחורה יפנית בקובה, ראו כי טוב ובחרו להישאר לגור בה. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה ומעורבות ממשלת יפן בה לצד גרמניה הנאצית, נפגעו עסקי הקהילה וחששם של היהודים הלך וגבר, אך רשויות המדינה ביפן דאגו לשדר להם יחס טוב ותחושת ביטחון. כך,מייסד הקהילה, רחמו, כמוהו כמו יתר היהודים, בחרו להישאר בקובה.פשוט קשה היה לוותר על הרכוש והאדמות משהתעצמה המלחמה,רצתה ממשלת גרמניה הנאצית לבנות בקובה שגרירות, ולשם כך להרוס את בית-הכנסת בעיר, אולם הממשלה היפנית סירבה

הרבות המוקדשות בו ללימוד תפילה ושירה. הם שלחו נציג מטעם השלטונות לעמוד על טיב מוסד זה, והוא הגדיר את חברי הישיבה כ"אידיאליסטים קדושים"...

הקונסול היפני בליטא, סיגושוארה שהוזכר לעיל, סייע בתקופה זו לכ- 5,000 יהודים למצוא מקלט ביפן, וזאת למרות היותה בת ברית לגרמניה הנאצית. הוא פעל בניגוד לעמדתה הרשמית של ממשלתו ולכן הודח מתפקידו. יחד עם זאת, חלק גדול מהשלטונות ביפן האמין שליהודים יש גישה וקשרים למקורות שונים בעולם והשפעה אדירה שתוכל לתרום ליפן. יפנים רבים הביעו את אהדתם ליהודים בעיקר לאחר הפצצות האטום על ארצם. הם הזדהו עם סבלם של היהודים והתחילו להציע לפליטים היהודים שירות רפואי חנם, מזון ומגורים.

יחסי היהודים עם המקומיים היו על בסיס עסקי גרידא. מאידך, אבנר ששון מספר שמבחינת יחסי תברה, היה קל יותר ליהודים יוצאי ארצות-ערב, כיהודי חלב למשל, להנחל מערכות יחסים חברתיות עם בני הקהילה המוסלמית בקובה. זאת כיון שהתרבות הייתה דומה, וכמובן השפה.

פעילות אנטישמית מפורשת כמעט ולא התרחשה ביפן. מפאת חוסר הידע של המקומיים אודות היהודים, הם נתפסו בדרך כלל כ"זרים" בלבד, כשאר התושבים

בית משפחת ששון (Sassoon) -
משמש כיום גם כמקום לעריכת טקסים וחתונות.
The Sassoon House

תחילת שנות ה-50: חברי הקהילה - משפחת ווהבה, צ'ריבני, קלי, משה, מוחק, שוויקה, דבך -
1950's-Families pictured: Wahba, Sherbanee, Kelly, Moche, Mattuck, Choueke, Debs, Dabbah, Bakkash.

קובה הדגיש בפני רחמו ששון שהוא יגן על היהודים וביקש להשיב את האותיות לצבען המוזהב המקורי- וכך היה.

ככלל, יחסם של היפנים ליהודים היה די טוב מאז ומתמיד. כך למשל, היו קובה ויוקוהמה מרכז מעבר לפליטים יהודים מרוסיה לאחר המהפכה הבולשביקית; ובתקופת מלחמת העולם השנייה, כאשר הפכה יפן להיות אחת מהמדינות הבודדות שנתנו מקלט ליהודים, הקימו פליטי ישיבת-מיר בקובה את בית-מדרש מחדש. היפנים, שלא ראו בית מדרש יהודי מימיהם, התפעלו מהשעות

לתת לזה יד. קצינים גרמנים פקדו את קובה בניסיון לחקור אודות הסיוע שנתנו יהודי קובה לאלפי יהודים ממזרח אירופה כשהסתירו אותם בבתיהם לאחר שקיבלו ויוות-מעבר ליפן ע"י הקונסול היפני בליטא, סיגושוארה (הוכרז אח"כ חסיד אומות העולם ע"י יד

לתת לזה יד. קצינים גרמנים פקדו את קובה בניסיון לחקור אודות הסיוע שנתנו יהודי קובה לאלפי יהודים ממזרח אירופה כשהסתירו אותם בבתיהם לאחר שקיבלו ויוות-מעבר ליפן ע"י הקונסול היפני בליטא, סיגושוארה (הוכרז אח"כ חסיד אומות העולם ע"י יד ושמ). מפאת חששם הגובר של בני הקהילה, צבע רחמו ששון את האותיות המוזהבות שהופיעו בחזית בית-הכנסת אוהל שלמה בצבע כהה כך שלא יבלט ולא ינקר עיניים אל מול הקצינים הנאצים שהסתובבו ברחובות העיר. אך ראש משטרת

באותה עת מנתה הקהילה היהודית בקובה כ-150 משפחות. זו הייתה תקופת שגשוג בתמיכת השלטונות היפנים, שנעזרו ביהודים לפיתוח כלכלה עצמאית. היפנים ראו ביהודים בעלי ערך מוסף לצורך עסקים, קשרים וטכנולוגיות. **דוד משה** מספר כי באותה תקופה עסקו אז היהודים בקהילה בעיקר ביצוא של חפצי אלקטרוניקה וצעצועים מיפן. עם זאת, תקופה זו הייתה גם שירת הברבור של הקהילה, שכן מרגע שהיפנים החלו לפתח

טכנולוגיה עצמאית משלהם ולהשקיע במדינות אחרות, זרים החלו להיתקל בקשיים לעשות את עסקיהם ביפן. כתוצאה מכך משפחות רבות עזבו את קובה, רוב המבוגרים מדור המייסדים הלך לעולמו, וחברים אחרים של הקהילה התפרזו בעולם או התבוללו. עד כדי כך התדלדלה הקהילה שהיה כבר קשה לגייס מניין לתפילות בבית-הכנסת. ג'ו ג'ימאל מספר שהוא יוצא לאתר תיירים יהודים ששאו בבתי-המלון באזור ומזמינים בבלות את השבת בקהילה ולהשלים מנין.

רעידת האדמה שפקדה את קובה ב-1995 גרמה נזק מהותי לבית הכנסת ולבית הקברות היהודי. כמה מחברי הקהילה הקטנה איבדו את בתיהם, אך לא היו פגיעות בנפש. חיש מהר גויסו תרומות ובית הכנסת שוקם מחדש.

כיום ממשיך בית הכנסת להתנהל על פי המסורת החלבית-ספרדית למרות

בית משפחת שוויקה (Choueke): נבנה ב-1889 על-ידי האדריכל האנגלי A.N. Hansen. The Choueke House-Kobe

קתולית ומסגד מוסלמי. כולם בנויים על גבעה המשקיפה על העיר קובה, במרחק הליכה ממרכז העסקים של העיר וסמוך ל"מועדון קובה".

המימון הדרוש לבניית בית-הכנסת הושג באמצעות כספי תרומות, שטרי-חוב והתרומות במסיבות חגים. במשימה סייע גם **ויקטור קלי** שהגיע לקובה מבורמה ב-1935.

טקס הפתיחה של **בית הכנסת "אוהל שלמה"** ("OHEL")

SHELOMO ("שֶׁלֹמוֹ") נערך ב-10 במרץ 1970. בטקס החגיגי השתתפו אנשי-דת יפנים, עובדי ציבור ומכובדים מקומיים אחרים.

כבר מימיו הראשונים שיקף בית-הכנסת את השגשוג והנדיבות של מייסדיו-סוחרי טקסטיל, משי ופנינים. בתחילה הכיל המבנה לא רק בית-כנסת אלא גם בית-ספר עברי. ב-1971 נרשם בית-הכנסת בממשלה היפנית, והקהילה היהודית של קובה קיבלה מעמד רשמי. ראשי הקהילה **ויקטור משה** ו**אלברט האמווי** תיחקו את בית-הכנסת וניהלו את המתרחש בו.

שאינם ילידי יפן. בדרך-כלל יחסם של היפנים לזרים היה אדיב ועדין. לאחר ההפסד במלחמת העולם השנייה מספר דוד משה-תחושת החשפלה ביפן הייתה כה גדולה, עד שכל זר שנמצא בה נתפס בעיני היפנים כאילו ניצח את מדינתם! כל זאת עד שחחלה הכלכלה המקומית להתפתח, בשנות ה-70 וה-80, שאז החלו כבר להופיע סימני התנשאות של היפנים על הזרים בארצם.

"יישור אוהל שלמה"

לאחר המלחמה, המשיך רחמו ששון בעסקיו ובמקביל סייע לכוחות האמריקאיים ששלטו באזור. בן דודו, **דוד ששון**, הקים באזור את חברת "David Sassoon & Co.", שהייתה הספקית הגדולה ביותר לכוחות האלה, בתקופה שלאחר המלחמה. הוא היה בעל דרכון סורי, צד נייטרלי במלחמת העולם השנייה, וכך גם עזר לתווך בין היפנים, המקומיים, לצבא האמריקאי.

בסוף שנות ה-60, לאחר שמכר **רחמו ששון** את הזכויות על החלקה לאחיו **אדמונד**, בחרו בה ראשי הקהילה כמקום האידיאלי להקמת בית כנסת חדש. זאת לאחר שבית הכנסת הקודם בעיר נחרב בהפצצות אוויריות במהלך מלחמת העולם השנייה.

האזור הנבחר הוא "Kitano-cho", המקבץ מבני-דת נוספים, כנסייה אורתודוקסית רוסית, כנסייה

וגם לראות-זכרונות ממזרח וממערב, תוך הצצה לסגנון החיים בעבר של תושביה הזרים של העיר.

אולם החיים ביפן נתנו את אותותיהם ביהודים במרוצת הזמן. למרות נסיבותיהם של בני הקהילה לשמור על הדת היהודית, הדבר לא הצליח למנוע את התבוללותם של חלק מבני הקהילה. כיום ניתן למצוא בבית הכנסת של קובה יהודים שבני-זוגם יפנים, ומצד שני גם יפנים שהתגיירו מסיבות שונות.

קהילה יהודית כיום:

כאמור, מאז שנת ה-70 התדלדלה הקהילה עד מאוד. זאת בעקבות עזיבתם של חברים, למטרות עסקים, לקצוות שונים של העולם, רובם לארצות הברית ומיעוטם להונג קונג. חלקם גם עלה מאוחר יותר למדינת-ישראל.

כיום, לדברי נשיאה, **יעקוב בן-אבי**, לא נותר בה כמעט עוד שריד מדור המייסדים, מלבד **לוסי שוויקה**, שהגיעה מחלב. באזור מתגוררים בעיקר סטודנטים, והאמצאים הבודדים של בני-הקהילה שעדיין נותרו בקובה נשואים למקומיים.

לדברי ג'ו ג'ימאל, רוב הזמן אין אפילו יהודים למניין בבית-הכנסת. רב הקהילה הוא **הרב אסף טובי**. באתר האינטרנט של הקהילה מצוין כי במקום מתקיימים חיי קהילה יהודיים: שיעורי תורה לגברים ונשים, חנויות מזון כשר, מקווה בתוך בית-הכנסת חינוך יהודי בגן הילדים.

ההרכב המגוון של הבאים בשערי ובליל השפות המושמע בין חבריו, בכך הוא ממשך לשקף טאמנה את מוצאם של מקימיו.

ההכנות לבניית בית הכנסת, ב-1969. האוחז באת-החפירה, הוא רחמו ששון.
Breaking for the new synagogue, around 1969. Rahmo Sassoon with the shovel

השפעת יפן על יהודי קובה-להיפן

הסוחרים המקוריים שהגיעו לעיר. הארכיטקטורה של מבנים אלה מושפעת מסגנון מערבי-אירופי, ועל כן נראתה שכונתם, מאז ומתמיד, זרה לעומת האדריכלות המקומית הייחודית. מסיבה זו המבנים היהודים משמשים כיום לאחר עזיבתם או פטירתם של מרבית בני הקהילה, כמוזיאונים, לצרכי תיירות.

כך למשל, ממלץ אחד מאתרי האינטרנט התיירותיים של קובה שלא להחמיץ ביקור בבית משפחת שוויקה בהיותו הבית הייחודי האחרון הפתוח לציבור שעדיין מיושב על ידי בעליו. המבקרים בבית זה יזכו למפגש מרתק עם בעליו, הגברת שוויקה, ממנה ניתן לשמוע –

נראה כי למרות השוני בין העמים, חולקים היפנים והיהודים הרבה מהמשותף. חיי שני העמים הללו מאופיינים בשילוב של מסורת וחדשנות, תוך כבוד לעבר ושאיפה לעתיד טוב. למרות זאת, בדרך-כלל חשו היהודים זרים ביפן, וזאת ללא קשר ליחס הטוב מצד המקומיים.

ג'ו ג'ימאל מספר כי בני הקהילה היהודית ניסו כמה שיותר לשמור על תרבותם, שכן קל היה להיות מושפעים מהתרבות היפנית, שהתאפיינה, למשל, במחויבות רבה לעבודה, אפילו על חשבון חיי-המשפחה. שונותם של היהודים בקובה